ARCHAEOLOGIA - ALTUM CASTRUM ONLINE
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM VISEGRÁDI MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUMÁNAK
KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI ONLINE MAGAZINJA

Albert Tamás

A visegrádi vár fejlesztése

2016

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

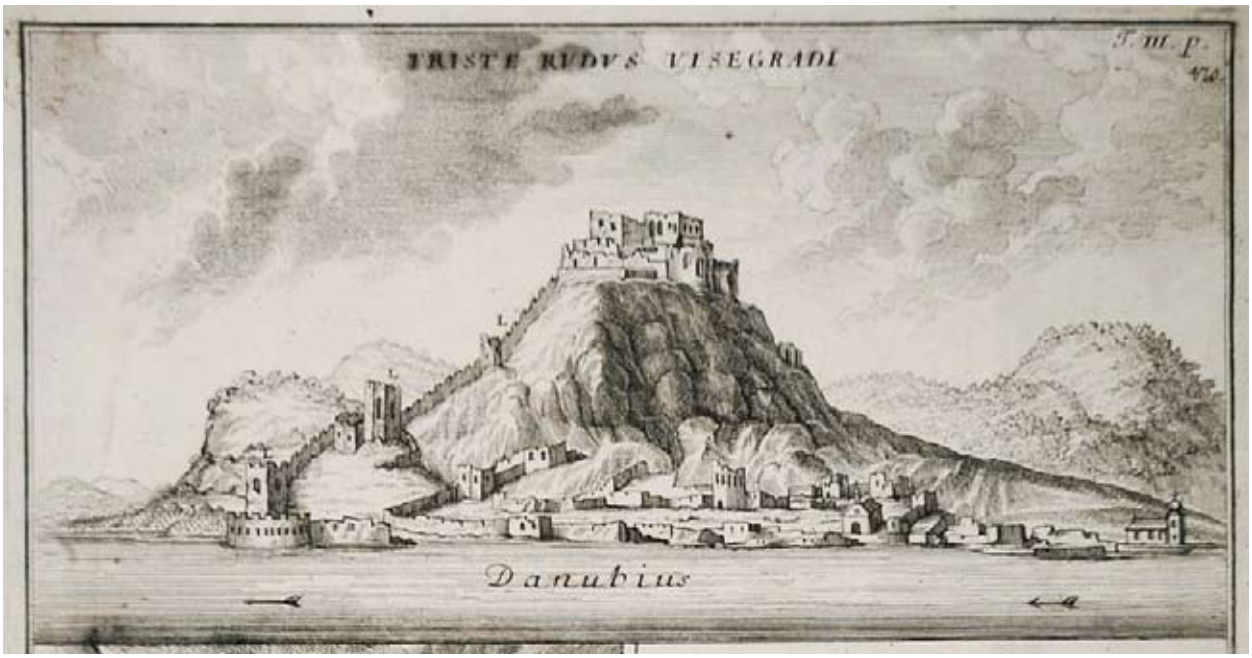

1. ábra Mikovinyi Sámuel rézkarca Bél Mátyás 1737-es könyvéből

A tervezett fejlesztések[1]

A Nemzeti Várprogram[2] II. ütemében a visegrádi vár teljes műemlék-együttese szerepel, mint fellegvár, Salamon-torony és alsóvár kiemelve azt, hogy az a várományos világörökségi helyszín része. A javasolt 3. számú fejlesztési kategória állagmegóvást, helyreállítást és részleges rekonstrukciót nevesít. A megvalósítás 2017-2020 között lenne. A fejlesztés becsült bruttó összege 3.125 millió Ft, melynek megoszlása 2.500 millió Ft Európai Uniós és 625 millió hazai forrás. A pályázati felhívás szerint támogatási kérelmet a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, valamint az általa vezetett konzorcium nyújthat be.

I. Salamon-torony és környezete

A Salamon-torony fedése, részleges rekonstrukciója és állagvédelmére 2014 elején készítettünk terveket, bízva a norvég alap támogatásából származó forrás elnyerésében. A tervet és a műemléki tervtanács kritikáját követő vitát az Archeológia – Altum Castrum online felületén közöltük.

(http://archeologia.hu/salamon-torony-kozepkor-a-vasbeton-fogsagaban,
http://archeologia.hu/visegrad-salamon-torony-fedes-reszleges-rekonstrukcio-es-allagvedelmi-terve,
http://archeologia.hu/a-visegradi-salamon-torony-kalvariaja-az-utolso-fejezet,
http://archeologia.hu/salamon-torony-devenyi-tamas-valasza-cikkunkre,
http://archeologia.hu/velemenyek-es-tenyek-a-salamon-torony-aktualis-terverol,)

A terv megvalósítása – nemcsak a szakmai támogatás hiánya, hanem az alap finanszírozásnak felfüggesztése miatt is – elmaradt.

II. A fellegvár

A tervezési programhoz a MNM Mátyás Király Múzeum 2014 év januárjában összeállított javaslatait adta a múzeumi szakmai alapot. A fejlesztési javaslat összhangot kíván teremteni a legsürgetőbb állagvédelmi (műszaki) beavatkozások és a turisztikai vonzerőt is jelentő tartalmi fejlesztések, hiteles tér- és tömegrekonstrukciós lehetőségek között. Jelen terv rajzai felvázolják a fenti részleges rekonstrukciós és

1. A 2016 január 22-én a visegrádi királyi palota nagytermében rendezett Várhelyreállítások a mai magyar műemlékvédelemben című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2. 1483/15 (VII.21.) Kormányhatározat és a GINOP 7.1.1-15 pályázati felhívás a tartós állami tulajdonban lévő kastélyok, várak védelme, megőrzése és turisztikai hasznosítása érdekében

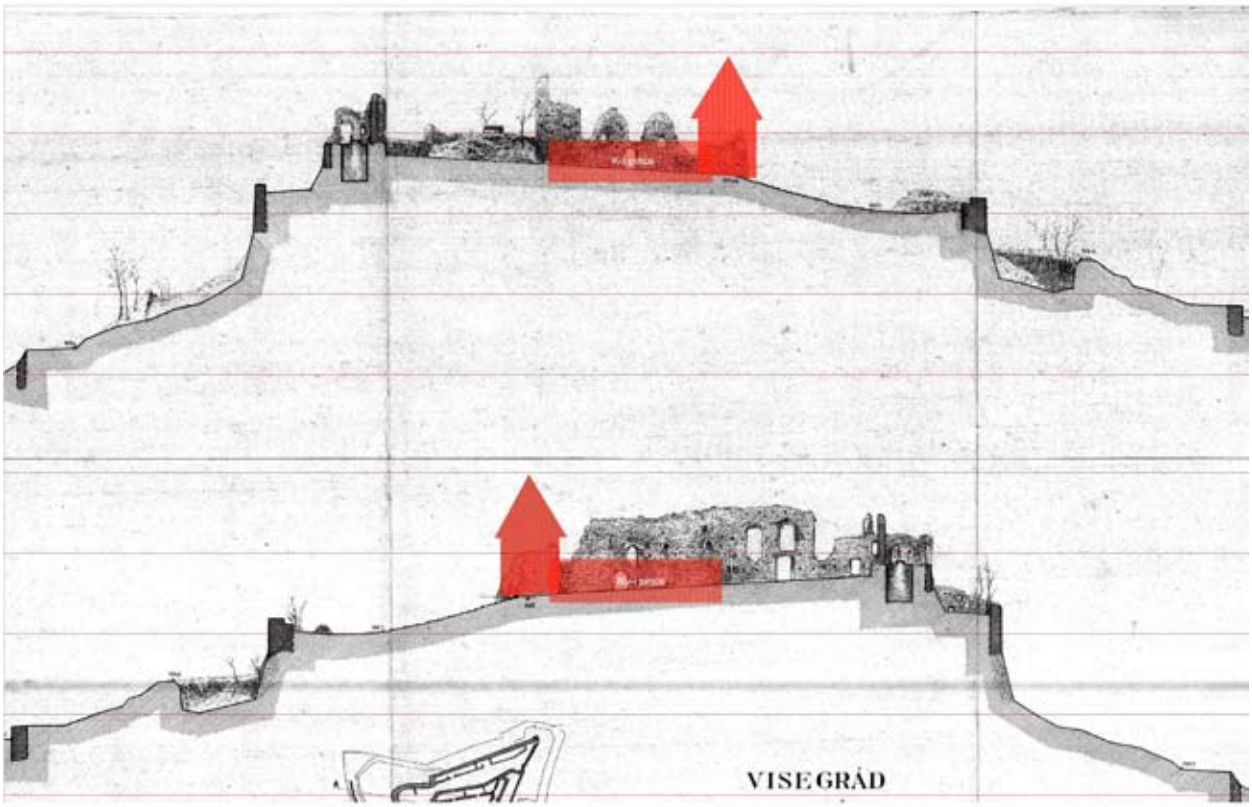

2. ábra A szabadon álló falak és a 80-as években készült rekonstrukciók aránya - hosszmetszeteken

kiállítási program szerint kialakítható, a mainál jobban kiépített és méltóbb módon hasznosított „romegyüttest". Szándékos e kifejezés, mert a javasolt fejlesztésekkel kialakított új terek és épület-tömegek, azok külső megjelenésének karaktere szándékaink szerint lényegesen nem változtatnák meg a vár jelenlegi összképét: az új elemek a jelenleg is sok helyen két szint magasan álló falak takarásában épülnének. Új és karakteres (pl. cseréppel fedett) magastetők pedig nem keltenék hamis, az egykori szinteknél alacsonyabb épületmagasságok képzetét. Annak ellenére, hogy a vár kiépítésének elméleti rekonstrukciója sok részletében kidolgozásra került[3] jelen projektben a vár összképe azt a víziót mutatná a fejlesztést követően is, ami a 16-17 századi metszetekről leginkább ismert és jellemző: a csonka öregtorony körüli változatos, jellemzően tető nélküli épület-torzók több hiteles, a fantáziát megmozgató építészeti részlettel gazdagítva.

A fellegvárban megvalósult (részleges) rekonstrukciós igényű helyreállítási munkák kezdete 1972-vel datálható.[4] Schőnerné, Pusztai Ilona által összeállított 1973-as programterv tíz évre bontott ütemezést vázolt fel, figyelembe véve a régészeti feltárások és a növekvő turistaforgalom igényeit. A következő két évtizedben lényegében e program első hét eleme valósult meg, ha nem is szorosan abban az ütemben és részletekkel. A II. ütemben a nyugati falszoros északi végében tető alá hozott kőtár és kilátó-galéria után jelentős falkiegészítésekkel és cserépfedésű toronysisakkal készült el az összképet leginkább módosító déli kaputorony-rekonstrukció, a csatlakozó nyugati szárny (III. ütem), majd a keleti palotaszárny pinceszintjének fedése. (IV. ütem) Mindkét terület nyitott

3. A régészeti és falkutatások adatai alapján több rekonstrukciós modellt ismerünk, pl. a Pazirik Kft-től.

4 A Dunakanyar Intéző Bizottság (DIB) javaslata a műemlék hasznosításából indult ki. Nagy hangsúlyt kívánt fektetni a romok korszerű módon történő bemutatására, ami a kötelező, teljes körű állagvédelem mellett nagyobb arányú kiépítésekkel kívánt megvalósítani. (Iván László: Régészeti kutatások és műemléki helyreállítások a visegrádi fellegvárban 1871-1998, MNM Mátyás Király Múzeum 2006))

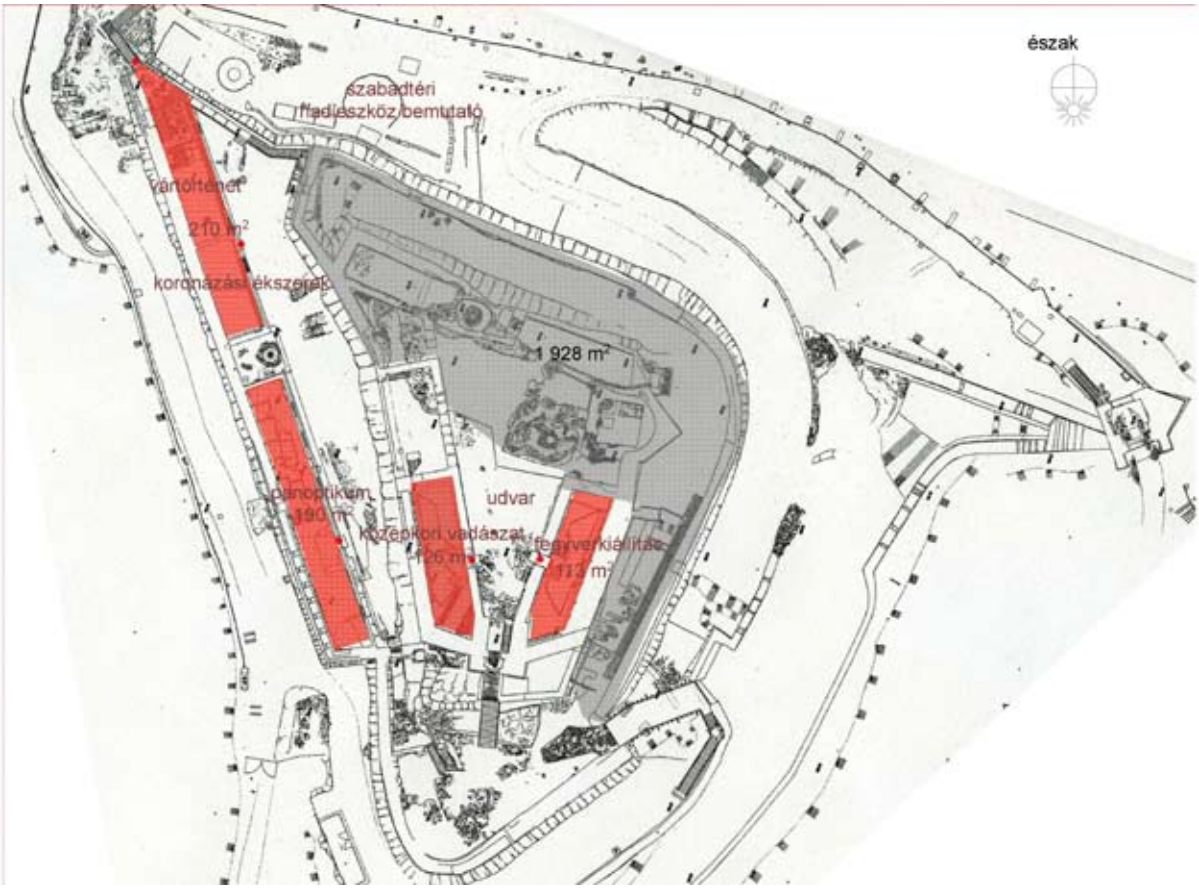

3. ábra A fellegvár jelenlegi térhasználata: kiállítóterek (vörös) és az elzárt területek (szürke) aránya

kilátó-teraszként lett kialakítva, dacára az udvari oldalon két szint magasan álló kőfalaknak. Ezek építészeti részletei szabadonálló fragmentumok a tégla-kiegészítésű, romszerűen hagyott faltestekben és igyekeznek szemléletes módon bemutatni az egyes építési periódusokat. Az 1976-ban átdolgozott programterv szerint[5] fő szempont a „láttatás", vagyis a látogató ismereteinek gyarapítása, amit részrekonstrukciókkal, azaz a helyszínen talált elemek visszaépítésével, valamint kiegészítésekkel valósítottak meg.

Az V. ütemben épült meg a nyugati falszoros[6] déli felén a kiszolgáló épület, az egykori funkciókkal összhangban. (Terveit a korábbi ütemek tervezésénél Schőnerné, Pusztai Ilona mellett bekapcsolódó építészek Erő Zoltán és Gál Tibor készítették.) A kialakított étterem az üzemeltetés körüli érdek-ellentétek miatt nem került használatba. Jelenleg történeti témájú panoptikum látható benne.

A fellegvár területén lévő zárt terek összes alapterülete jelenleg 600 m² alatt van. Hasznosításuk, a bennük lévő kiállítások nagyrészt korszerűtlenek, sok igénytelen részlettel és szakmai hibával. Ezek kritikája helyett a javasolt fejlesztések szakmai színvonalát a későbbiekben írjuk le.

Az 1980-as évek végén a helyreállítási lendület és az OMF átszervezésével is összefüggő források elapadásával lényegében holtpontra jutott a fellegvár ügye. A felsővár északi szárnyának tervezett helyreállítása és további terek fedése (VI. ütem) helyett a déli bástya keleti oldalán feltételezett kapu, híd és környezetének kutatása és helyreállítása emésztette fel a 90-es években fogyó és egyre bizonytalanabb pénzügyi forrásait.

A következőkben bemutatjuk azokat a fejlesztési lehetőségeket, melyek megvalósítására, az igényes és a helyhez méltó tartalmú, látványos – elsősorban kiállítási – terek rekonstrukciójára kellő történeti adat, építészeti részlet

5. Schőnerné, Pusztai Ilona: Visegrád, fellegvár – módosított tervezési program, 1976.

6. A vár részeinek meghatározásában rejlő zavar elkerülése érdekében a fellegvár külső falszorosait később sem nevezem alsóvárnak.

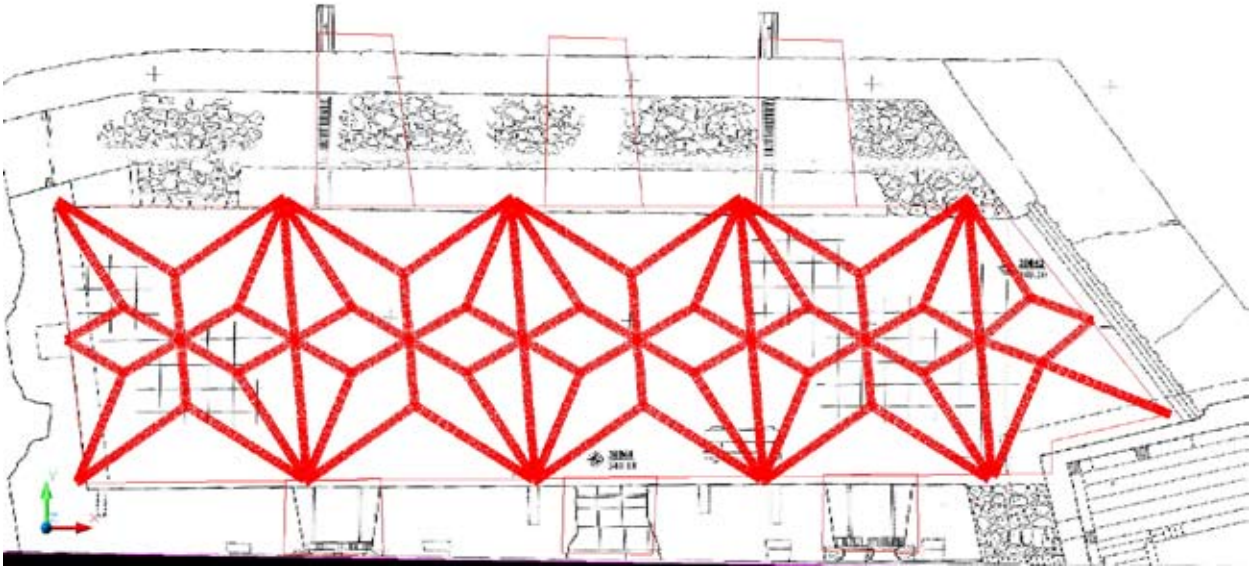

4. ábra A keleti palotaszárny emeletének háló-boltozata – Szőke Balázs rekonstrukciós rajza, 2002.

van. Javaslatot teszünk e terek hasznosítására, lényegében a MNM Mátyás Király Múzeum 2014 év januárjában összeállított programja alapján, mely összhangban áll a GINOP felhívásban preferált célokkal és tartalmakkal is. (A jövedelem-termelő funkciók, mint pl. a vendéglátás és kereskedelem ezért csak nagyon korlátozott mértékben, perifé rikusan jelenhet meg.)

II/1.

A keleti szárny emeleti szintjén tervezzük a gótikus hálóboltozatos tér rekonstrukcióját a terem északi falán még ma is meglévő lenyomat és a bordatöredékek alapján. A tér bejárata az udvar felől középen volt, feltehetően faszerkezetű lépcső és/vagy közlekedőn keresztül. Ez utóbbit nemcsak az öregtoronnyal való közlekedési kapcsolat praktikus igénye, hanem a falszövetben lévő gerenda-fészek sor is valószínűsíti. Alternatív megoldásként a 320 cm vastag keleti faltestben lehetett ilyen irányú összeköttetés. Az 1976-85 évi helyreállítási terv szerint elkészült részleges rekonstrukció ezt a megoldást valószínűsítette azzal, hogy a faltestet egy végigfutó folyosót jelző burkolattal és mellvédfalakkal tagolta.(E terv tartalmaz egy falépcsőt is az északi fal és az öregtorony közti tér földszintjéről, nyilvánvalóan olyan helyen, ahol az itt lévő dongaboltozat miatt nem lehetett.) A nyugati oldal két ülőfülkés ablaka elegendő természetes fényt ad e térnek, ezért a látványtervtől eltérően a keleti falat csak keskeny lőrésekkel nyitnánk meg. E folyosó alkalmas a termet kiszolgáló mai funkcióknak is.

5. ábra A hálóboltozatos tér, Szőke B.

E tér a Mátyás kori átépítés rekonstrukciójával lenne a fellegvár egyik legreprezentatívabb terme. Különleges alkalmi rendezvények mellett (fogadások, ünnepségek, stb.) nívós időszaki kiállítások számára kellene fenntartani.[7] (A boltvállak 1,5 m, a záródások magassága 4,5 m körül van. Alapterülete cca. 115 m^2)

II/2.

7 Alternatív javaslatként a koronázási ékszerek visegrádi őrzésének történetét bemutató kiállítás lehetne itt, ha az ÉK-i szárny alsó szintjének helyreállítása elmarad.

6. ábra A páros záróköves tér, Szőke B.

E térhez köthető egy másik, jóval kisebb, de még bravúrosabb boltozatú tér, mely funkciójából és méretéből következően a déli kaputorony emeleti szintjén lehetett. A kaputorony környezetében feltárt kőfaragványok között fennmaradt két nagyméretű, Mátyás és Beatrix címerével díszített zárókő[8]. E boltozathoz tartozó két vállkő, egy törött csomópont két falív és számos boltozati borda alapján készült el e térlefedés rekonstrukciója is.

A helyi szintviszonyok ismeretében e két teret cca. 3 méteres lépcső köthette össze a nagyterem végén. E tér az előbbi „lovagteremhez" kapcsolódó különterem lenne, annak királyi rangját és exkluzív funkcióját még tovább emelve. (Alapterülete cca. 15 m^2)

II/3.

A keleti szárnyhoz egy kiszolgáló helyiség közbeiktatásával északról csatlakozik a vár öregtornya ahol a koronát évszázadokon át őrizték. E helyreállítási program egyik legfontosabb és legnagyobb vonzerőt jelentő eleme lenne a Szent Korona és a koronázási ékszerek másolatainak bemutatása az egykori őrzésük helyén. A torony alsó terének boltozata hitelesen rekonstruálható. Ez egy ablaktalan robusztus és szűk tér lenne, a földalatti „trezor" rideg, fémes csillogású enteriőrjével. (Alapterülete 32 m^2) A felette lévő, legalább három szint tereit nem, csak a magasba szökő falait húznánk fel. A faltestben kialakított lépcsővel az üres és csonkán záródó torony kilátóként lenne hasznosítva. A nény szintnek megfelelő magasságával e torony visszanyerné a fellegvár 16-17. századi ábrázolásairól ismert tömegarányait, még csonkán is kiemelkedő, központi szerepét. A torony első emeleti szintjén közlekedési kapcsolatot adnánk az északkeleti szárny irányába.

II/4.

Az É-i szárny jelenleg a felsővár legelhanyagoltabb és erősen pusztuló része. Állagvédelmére korábban több terv is született. (Az 1987. évi terv falábakon lebegő védőtetők alatt kilátó teraszokat javasolt. Zárt kiállítóteret csak az ÉNy-i palota földszintjén alakítottak volna ki. Gál Tibor 2005. évi terve ugyanitt sík vasbeton födémmel adna statikailag is szükséges, de funkciók nélküli, egyszerű állagvédő megoldást.) Jelen terv szerint az ÉK-i palota alsó szintje, az itt rekonstruálható boltozattal fedett tér lenne, a korona őrzés történetét bemutató ki-

8 A csaknem teljes épségű kövek 1871-ben Henszlman Imre ásatásáról kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. A kövek másolatai az ott lévő állandó kiállítás mellett a fellegvár kőtárában is láthatók.

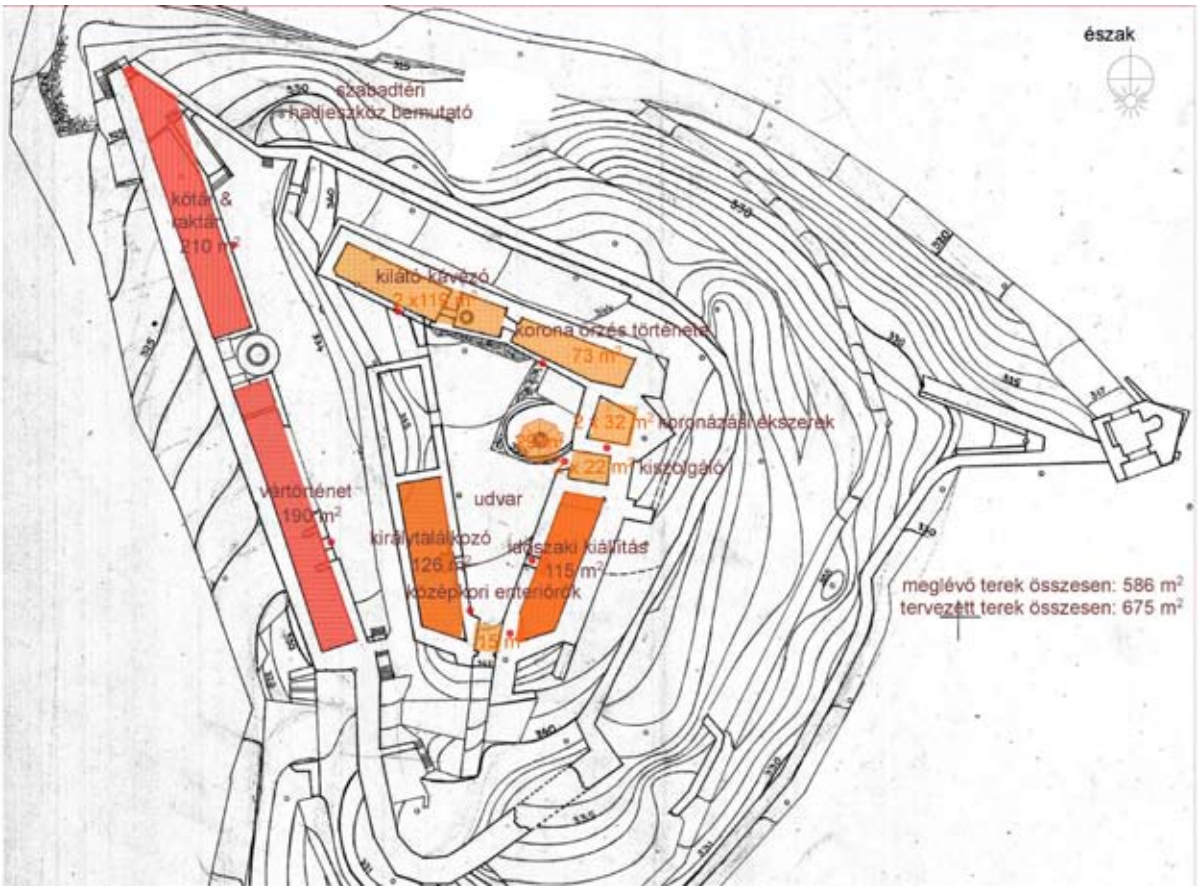

7. ábra A fellegvár javasolt térhasználata: meglévő (vörös) és tervezett kiállítóterek (sárga)

állítással. E szárny a meglévő falak takarásában maradna, járható tetőterasszal.

Az ÉNy-i szárny alsó szintje, - északra néző lőrésszerű nyílásokkal, - kisebb alkalmi kiállítótér lenne udvari (déli) bejárattal, WC-csoporttal. Felette kávézót tervezünk, a Dunára néző panorámával. A tér a keleti irányba kapcsolódó teraszról közelíthető meg, ami kedvező időben szabadtéri fogyasztótér is lenne. (A terek szintenkénti hasznos alapterülete 120 m^2)

II/5.

A felsővári udvar nyugati oldala térben és használatban különálló egység. Az alsó, egykoron pinceszinti tér felett jelenleg kialakított kilátóterasz hamis érzetet kelt az egykori épületekről. Az udvart övező, jellemzően két szint magas falak jelenlegi formájukban egy téves térstruktúrát sejtetnek. E szerint az udvar lenne az épület ahonnan kilépünk a szabadba. Azonban ez pont fordítva van.

Ahogy a keleti oldalon, az itt magasan álló falak kellő információt adnak az egykori épület alsó szintjéről. Az Anjou-kori faburkolatos terem rekonstrukciója kínál hiteles elemeket egy újabb hasznos tér számára. A kiállítási program az 1335-ös visegrádi királytalálkozót bemutató nívós kiállítást javasol, korhű enteriőrben. (Területe 126 m^2) Bejáratként a helyreállított eredeti ajtót kell megközelíthetővé tenni: a süllyesztett udvari szintről vezetett fedett falépcsővel.

A paloták alsó szintjén javasoljuk az itt lévő és csak töredékesen helyreállított boltozatok teljes rekonstrukcióját. (A meglévő vasbeton sík födémek szerkezeti szerepének megtartásával.) A terekbe a kiszolgáló funkciókhoz jobban illő kiállítások lennének: a keleti szárnyban fegyvertár, a nyugatiban pedig a konyha funkciónak megfelelően vadászat és vadfeldolgozás. (főzés, étkezés)

II/6.

A nyugati falszoros (alsóvár) épületei adnának teret a vár történetét korszerűen feldolgozó és élményszerűen bemutató tartalmak számára a tanulmányi kőtárral, gyermekfoglalkoztatóval, továbbá az itt lévő WC-csoporttal és raktárakkal, esetleg gépészeti központtal együtt.

Az előzőekben felvázolt funkcionális és térrekonstrukciós program valós megjelenését a

8. ábra A nyugati palotaszárny földszintje jelenleg

tervezés jelen fázisában csak sematikusan tudjuk bemutatni. A fellegvár kiemelkedő része, a felsővár összképének változását metszeteken jelöltük. A várról készült távlati képekkel összevetve lehet becsülni az újabb felfalazások arányát a jelenlegi és a vár feltételezett teljes tömegéhez képest.

9. ábra A keleti palotaszárny földszintje jelenleg

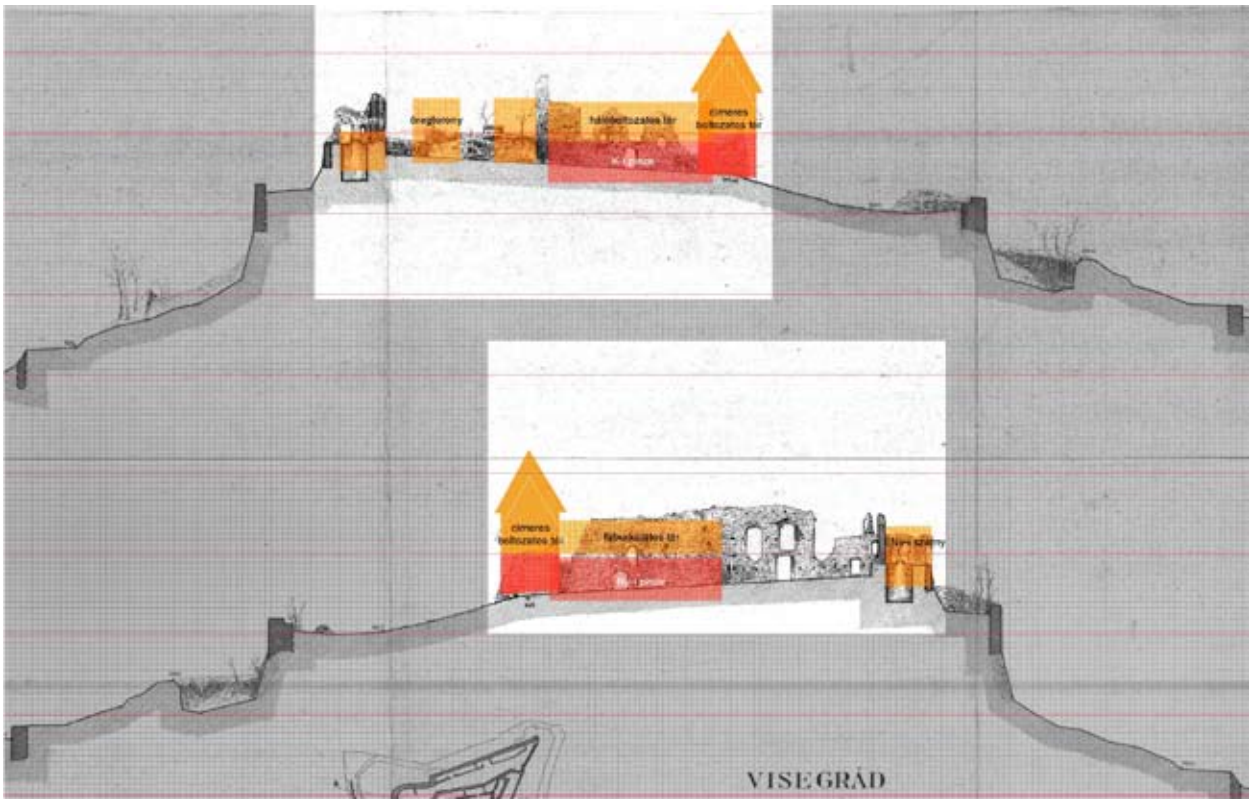

10. ábra Hosszmetszet az udvaron át - kelet és nyugati nézet.- a kinagyított rész jelölésével

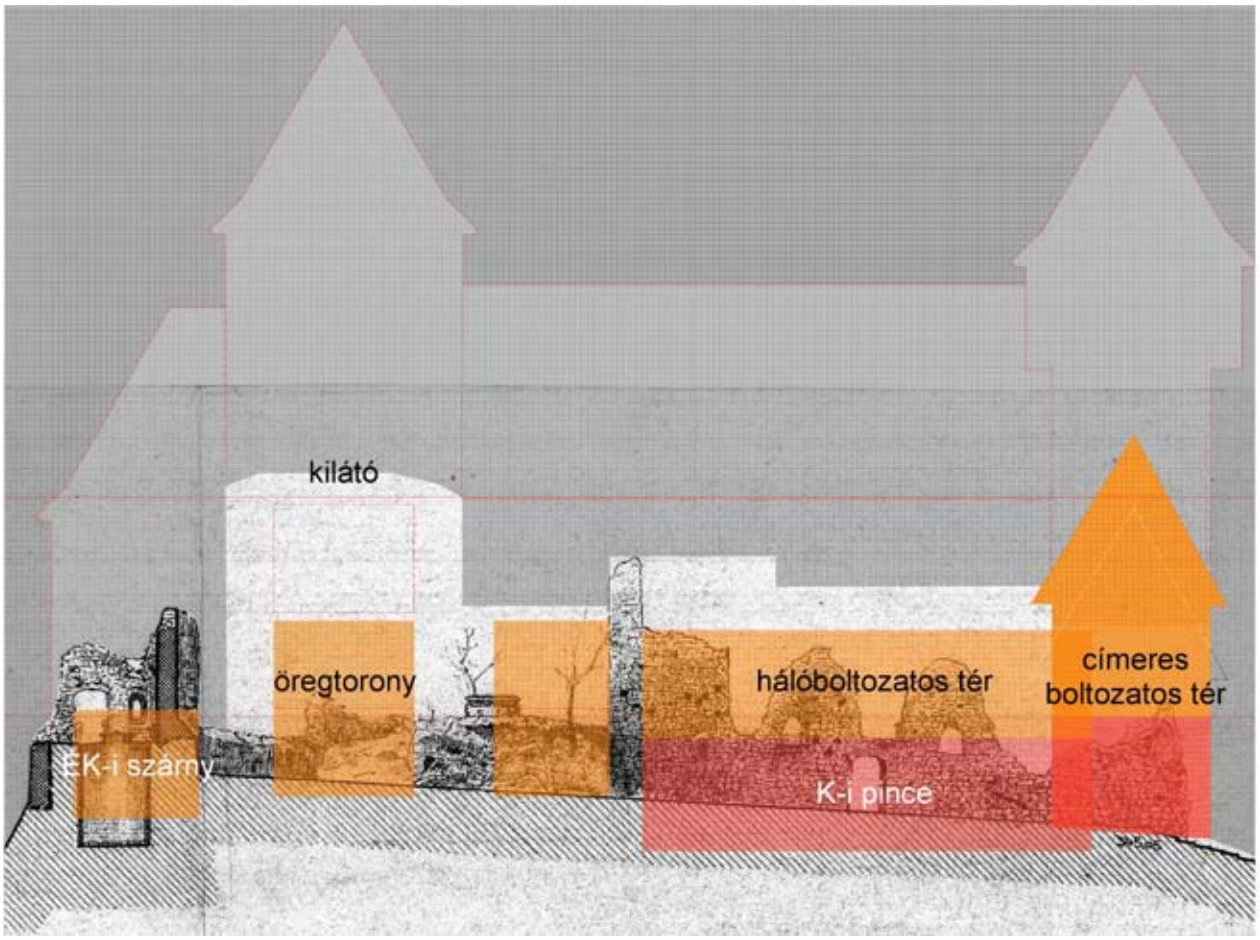

11. ábra Hosszmetszet részlete a tervezett faltömegek és az elméleti rekonstrukció viszonylatában

12. ábra Az összkép változásának sémája keletről - a tervezett fal-és tömegrekonstrukciók hatására

A metszet-sémákon a jelenlegi (narancs) és a tervezett kiegészítések (sárga) magasságait jelöltük. A terv szerint a déli kaputorony csúcsos, cserépfedésű sisakját egy szinttel megemelve megtartanánk a korábbi terv egyik fontos és a fellegvár egész szempontjából meghatározó (megszokott) elemét. Az öregtorony

13. ábra A vár 14. századi rekonstrukciója ÉK-ről, (Bozóki Lajos rajza)

14. ábra A vár 14. századi rekonstrukciója DNy-ról a Pazirik Kft. modelljén

körítőfalainak magasításával tervezett kilátó adna új vertikális hangsúlyt az összképben.

Az így kialakított épülettömegek tagoltsága nem köthető szigorúan egy építési korhoz sem. A fennmaradt és a kutatók mai ismereteiből képzett konglomerátum lenne, ami csak a véletlen folytán idézi a vár egy korai, az Anjou-kori kiépítés tagoltságát. A tervezett rekonstrukció

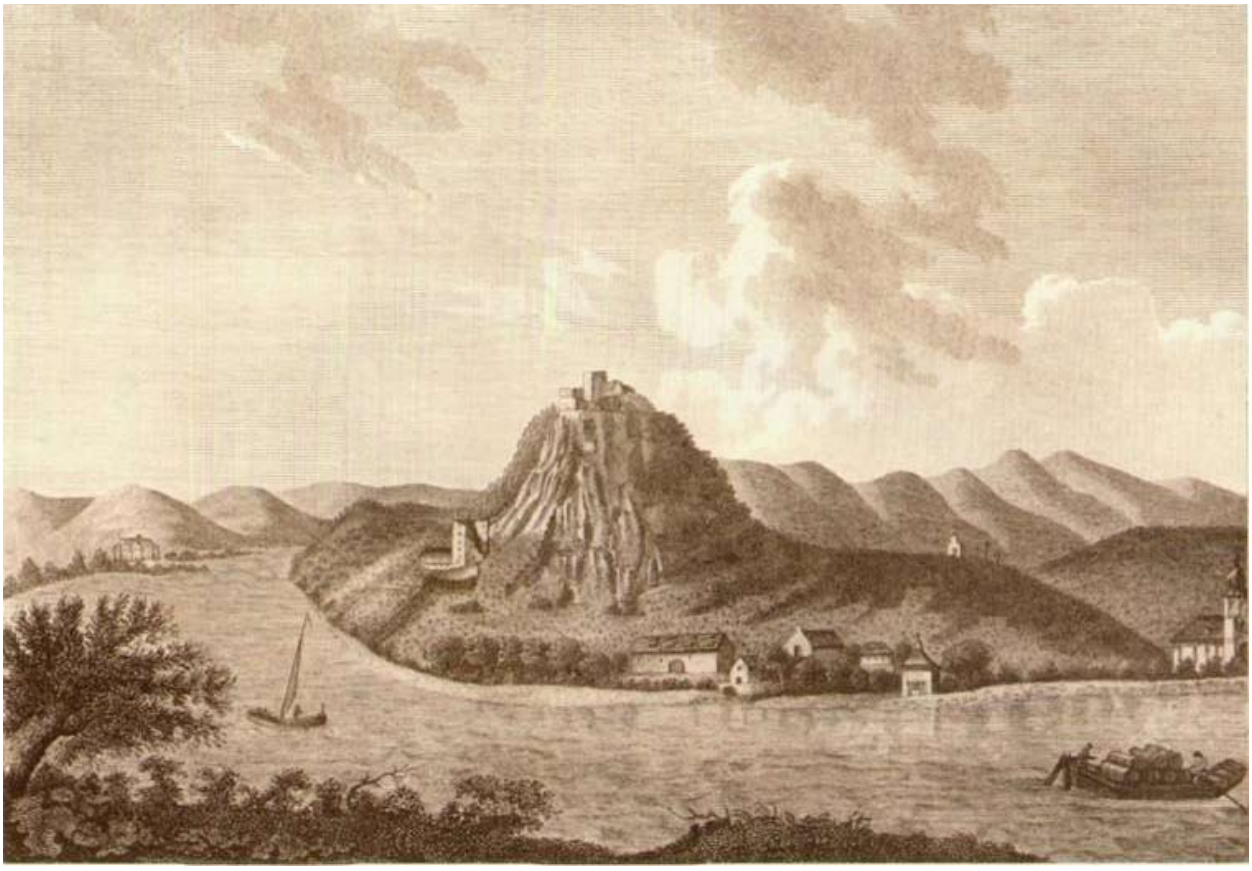

15. ábra G. Towson rajza 1796

16. ábra Az alsó és felsővár aránya az alaprajzon

összességében az építő korszakok vállalható szellemiségét tükrözné, miszerint a történeti korok építő potenciája korábban is a meglévő és értékesnek tekintett elemek felhasználásával alakította, formálta örökségét az adott kor és saját funkciós igényei szerint.

A rekonstruált terek felett, azokhoz igazodó, változó szinteken kis hajlású fedéseket alakítanánk ki úgy, hogy az ezeknél is magasabbra nyúló, második emeleti faltesteket védelmét is biztosítsa. Nagy részük extenzív zöldtető lenne, eresz nélküli rejtett vízelvezetéssel.

A térrekonstrukciók szerkezete olyan további kérdés, melyben egyensúlyt és helyes arányt kívánunk tartani a hagyományos és korszerű anyaghasználat és építészeti részletképzés között. Nem vetnénk el az eddig készült kiegészítések és rekonstrukciók szellemét, mely jól „olvasható” különbséget tesz az eredeti és a kiegészítés között. Megmaradna ez a különbség, de jóval szerényebb eszközök alkalmazásával. A tömegképzésben és annak hiteles részleteiben ragaszkodnánk a hagyományos megoldásokhoz (térarányokon túl a felületek tagolásában, a nyílászárók arányaiban), de e kontúron túl (a felületek alatt) a 21. századi gondolkodás, szerkezet- és anyaghasználat érvényesülne, minimalista, a történeti várépítés rusztikusságát megjelenítő külsővel.

III. A völgyzáró falak és őrtornyok

Az alsó-és felsővári helyreállítási programok mellett szinte elvész az ezeket összekötő várfal, az őr-és kaputornyok problémája. Ennek egyik oka lehet, hogy a felsővárhoz 1963-ban kiépített új út és a turista-forgalom túlnyomó része ma elkerüli ezt a nyomvonalat, pedig a fennmaradt falak hossza, (teljes tömege) és jelentősége azonos a fellegvári falakkal. Nagy részük őrzi az eredeti részleteket. Szerencsés, hogy a Nemzeti Várprogram komplex szemléletű megközelítése kiterjed az alsóvár, azaz a pártázatos falak és tornyok állagvédelmére is, megteremtve az ebben rejlő, még kiaknázatlan lehetőségeket. A várfal környezetében vezető út fejlesztése, az őrtornyok „hasznosítása” a program újabb látványos elemei lehetnének, de ezek kidolgozása még várat magára.